

YU ISSN 0027-8084

UDK 808.61/.62

ИНСТИТУТ ЗА СРПСКОХРВАТСКИ ЈЕЗИК

PG

1201

.N24

Nash Jezik.
НАШ ЈЕЗИК

XXVII/1—2

UNIV. OF TORONTO

AUG 28 1987

БЕОГРАД

1986.

НАШ ЈЕЗИК

Књига XXVII (нова серија)

Св. 1—2 (1986)

САДРЖАЈ

Усмјеравање језичког описа — од граматике до комуникацијске компетенције (ТАТЈАНА БАТИСТИЋ)	3
Употреба инфинитива у језику А. Шеное, М. Глишића, З. Мајдака и Д. Ненадића (ВЛАДО БУКАНОВИЋ)	38
О једном синтаксичком и семантичком моделу сложених реченица са каузалном клаузом која се уводи везником што (КСЕНИЈА МИЛОШЕВИЋ)	67
Прилог проучавању варијабилних именичких облика генитива множине (ВЛАДИМИР ГУДКОВ)	72
Појаве недеклинирања географских имена у синтагми са номенклатурним термином (БОГОЉУВ СТАНКОВИЋ)	77
Из терминологије и лексике	
Примери фонетске и творбене адаптације старије књижевне лексике у Речнику српскохрватског књижевног и народног језика САНУ (ГОРДАНА ЈОВАНОВИЋ)	90
Из наше дијалектолошке проблематике (о неким класификационим терминима) (АСИМ ПЕЦО)	93
Спорни везник с обзиром да (МИЛОШ КОВАЧЕВИЋ)	101
О облицима <i>видилац/вид(ј)елац</i> (МИРОСЛАВ НИКОЛИЋ)	114
Дискусија и дописи	
Око алтернативне употребе двају облика у другом делу сложеног фтура (ВИДА СТЕВАНОВИЋ)	118
Око сата и часа (МИРОСЛАВ КРАВАР)	125
Још о часу и сату (писмо једног читаоца) (инж. ТОМИСЛАВ ИЛИЋ)	130

Из терминологије и лексике

ПРИМЕРИ ФОНЕТСКЕ И ТВОРБЕНЕ АДАПТАЦИЈЕ СТАРИЈЕ КЊИЖЕВНЕ ЛЕКСИКЕ У РЕЧНИКУ СРПСКОХРВАТскоГ КЊИЖЕВНОГ И НАРОДНОГ ЈЕЗИКА САНУ

Речник САНУ укључио је у своју грађу и извешан део старије, архаичне лексике, која се у континуитету старословенске књижевне и језичке традиције у некој мери очувала све до данас на нашим просторима. Њена присутност у савременом српскохрватском језику, пре свега књижевном, рестриктивног је карактера у односу на стандардну књижевну лексику народне провенијенције, која несметано функционише у свим видовима духовног стваралаштва као и у свакодневном говору. Раскид са нашом старом књижевном и језичком традицијом у поствуковском времену био је у толикој мери радикалан да је оставио веома мало простора за очување неопходног језичког па и књижевног континуитета, а радикализам таквога поступка, у глобалном сагледавању српске књижевне и језичке историје, био је у неким видовима напросто непотребан. Велики број речи из нашег старог језика књижевности, које су ушле у лексички корпус *Речника*, неразумљиве су и звуче анахроно чак и за образованог човека, али образованог на другачијој традицији. Стога оне и нису присутне у говорном стандарду, а слободно се може рећи — ни у књижевном. Овај тип књижевне лексике, употребљен у књижевном делу, по правилу има специфичну стилску или емоционалну функцију и јасно се издваја из осталог лексичког корпуса. Наравно, у извесним научним дисциплинама, као што су филозофија и, нарочито, теологија, оваква лексика је неупоредиво фреквентнија, али у њима је она вид специјалистичке лексике, као што је имају и друге научне дисциплине.

Тако се, дакле, лексички фонд нашег старог језика књижевности отуђио од нашег језичког осећања. Томе је, осим семан-

тичке стране, умногоме допринела и чињеница што је фонетско-фонолошка и творбена структура савременог српскохрватског књижевног језика пошла својим развојним путем; и најзад, начело поштовања народне основице књижевног језика маргинализовало је потребу да се стара лексика генерално прилагоди савременој граматичкој структури. Шаролиност која влада у овоме смислу само то потврђује.

Кад је реч о фонетским и творбеним ликовима у којима се јавља стара лексика у нашем савременом књижевном језику, могу се издвојити неколике групе:

а) неадаптирани, тј. изворни стсл. ликови (и у смислу фонетике и у смислу творбе): *благославјати*, *благословеније*, *благостојаније*, *благодетелница*, *благодушије*, *благоволеније*, *величије*, *гостилница*, *дрво*, *добротворив*, *добротворитељ*, *јединоверник*.

Овај лексички тип у највећем броју случајева има и своје српскохрватске фонетско-творбене ликове; *благосиљати*, *благостање*, *благодушност*, *гостионица*, *дрво* итд. Семантика изворних стсл. ликова у довољној се мери очувала, што се читује у начину адаптације којом се чува изворна основа;

б) другу групу сачињавају речи које су у изворном стсл. облику присутне у нашем књижевном језику (са ознаком: *заст.*, *арх.* и *сл.*), али су њихови српскохрватски еквиваленти грађени од друге основе, јер им је семантичка прозирност недовољна да би нормално опстале у савременом језику: *благонаравије* — морал, поштење; *благополучије* — благостање, срећа; *благоуман* — паметан, разборит; *домостројитељ* — управник дома, куће, домаћин итд.;

в) следећу групу представљају речи делимитичне српскохрватске фонетске адаптације и стсл. творбеног суфикса: *вазнесе-није* (ъ>а); *благочастије* (ъ>а), *крвопрлитије* (кръв-, цсл. кров-), *благорасуђеније* (жд>ђ);

г) речи у којима је спроведена и фонетска и творбена српскохрватска адаптација: *ускрсење* (въз>уз-, -иѣ>'е); *вазнесење* (ъ>а, -иѣ>'е); *жртвоприношење* (жрътв->жртв-, иѣ>'е);

д) опет хибридне варијанте у којима је рускословенска фонетска адаптација и стсл. суфикс: *вознесеније* (ъ>о); *жртвоприношеније* (жрътв->жртв-); *благоденствије* (ъ>е);

ђ) речи у којима је рускословенски изговор јата: *Благовјештеније*, *благодјетељ*, *благодјејаније*;

е) дублетни облици са рускословенском или српкословенском фонетском адаптацијом (творбени суфикс није релевантан): *благочестив* и *благочастив*; *величествен* и *величаствен* (ъ>е; њ>а).

Кад је реч о творбеним моделима старе лексике у савременом српскохрватском језику, навешћу пример веома фреквентног стсл. именичког суфикса *-иџ*. Уколико је овај суфикс очуван у савременом језику, он маркира реч као архаичну а суфиксалне формације овога типа употребљавају се на извесним језичко-стилским нивоима, нпр.: *вазнесеније*, *вознесеније*, *благодластије*, *благовештеније*, *искушеније*, *изобилије*, *користољубије* итд. Међутим, како се многе од њих потенцијално могу употребити и шире, нађена су друга суфиксална решења својствена српскохрватском књижевном језику. Навешћу извештан број најочљивијих суфиксалних адаптација стсл. суфикса *-иџ*.

-е: *благовештење* (благовештеније), *вероисповедање* (вероисповеданије), *вазнесење* (вазнесеније), *исцељење* (исцеленије), *крштење* (крштеније);

господствољубље (господствољубије), *изобиље* (изобилије), *језикословље* (језикословије), *користољубље* (користољубије);

крвопролиће (крвопролитије), *благочашће* (благочастије);

-ост: *многоглагољивост* (многоглаголаније), *благоразумност* (благоразумије), *многобразност* (многобразије), *користољубивост* (користољубије), *једногласност* (јединогласије), *једнодушност* (јединодушије);

-ство: *језикословство* (језикословије), *многолетство* (многолетствије), *блудочинство* (блудочиније).

Номина агентис са суф. *-тељ* очувале су се у том облику и у савременом језику: *исцелитељ*, *извршитељ*, *искуситељ*, *крепитељ*, али велики број именица у савременом језику твори се и помоћу других суфикса, нпр.: *-ац*: *законодавац* (законодатељ), *законознавац* (законознатељ), *извршилац* (извршитељ), *известилац* (известитељ), *изводиалац* (изводителј) итд.

Формант *једино-* који се јавља у сложеницама типа: *јединодушије*, *јединогласије*, *јединоверство*, *јединоплеменик* замењен је формантом *једно-*: *једногласје* (или *једногласност*), *јединоверство*, *једнодушје* (или *једнодушност*), *јединоплеменик* итд.

Примери фонетске адаптације старе лексике као и творбени модели показани на примеру именица ни издалека не исцрпљују ову проблематику, коју би требало детаљно, монографски обрадити и размотрити како на синхронном тако и на дијакронном плану. Било би то од велике користи не само за историју нашег језика него и за његов савремени књижевни и стандардни лик.

Гордана Јовановић